

РОЗДІЛ 2

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.413+342.415+341.485

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/12>

ЄДНІСТЬ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ І ДЕРУСИФІКАЦІЇ В КОНТЕКСТІ АНТИУКРАЇНСЬКИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН

THE UNITY OF DECOMMUNIZATION AND DERUSSIFICATION IN THE CONTEXT OF ANTI-UKRAINIAN INFORMATION WARS

Белкін Л.М., к.т.н., старший науковий співробітник, адвокат

Юринець Ю.Л., д.ю.н., професор,
професор кафедри конституційного і адміністративного права
Національний авіаційний університет

Белкін М.Л., к.ю.н., адвокат

В статті розглядається проблема декомунізації і дерусифікації в єдності цих політико-правових процесів як чинників інформаційної безпеки суспільства і держави. Наголошується, що дискусія про «декомунізацію» – це не про свободу слова та право на самовираження. Декомунізацію необхідно розглядати через призму інформаційної війни. Ключовим інструментом інформаційної війни є інформаційно-психологічний вплив, який може викликати зрушення в цінностях, життєвих позиціях, орієнтирах, світогляді особистості. Артефакти комуністичного минулого (пам'ятники, топоніміка, героїка, свята) були покликані створювати міф про безальтернативність комуністичного розвитку, сакральності рішень комуністичних вождів, зверхність російської культури над культурами інших народів, зокрема, української. Згадується, що ще у період розгортання декомунізації ставилося питання про доцільність розширити декомунізацію, перетворивши на деколонізацію, ще краще – на дерусифікацію. Але в цілому ця тенденція не здобула вирішальної підтримки ані влади, ані суспільства. Наразі прийшло усвідомлення необхідності саме такого розвитку подій. Сучасна війна гостро поставила питання про ставлення до російської культури. Рельєфно виявився той факт, що російська влада і діюча в її інтересах російська пропаганда зберігали у росіян радянський (російський трансісторичний) тип свідомості. Отже, російський тип свідомості – це, по суті, радянський тип свідомості. Тому збереження російської культурної спадщини – це по суті збереження радянської культурної спадщини. Імперські маркери у вигляді пам'ятників та назв вулиць досі тотально посідають місце українських поетів, художників, учених та героїв. Тому в умовах України декомунізація і дерусифікація є взаємопов'язаними процесами задля інформаційної безпеки держави.

Ключові слова: інформаційна безпека, інформаційна війна, інформаційно-психологічний вплив, декомунізація, дерусифікація, міфотворчість.

The article examines the problem of decommunization and de-Russification in the unity of these political and legal processes as factors of information security of society and the state. It is emphasized that the discussion about «decommunization» is not about freedom of speech and the right to self-expression. The key tool of the information war is informational and psychological influence, which can cause a shift in the values, life positions, orientations, and worldview of the individual. Artifacts of the communist past (monuments, toponymy, heroics, holidays) were intended to create a myth about the irreversibility of communist development, the sacredness of the decisions of communist leaders, the supremacy of Russian culture over the cultures of other nations, in particular, Ukrainian. It is mentioned that even during the deployment of decommunization, the question of the expediency of expanding decommunization, turning it into decolonization, or even better, de-Russification, was raised. But in general, this trend did not gain the decisive support of either the government or society. At present, the realization of the need for such a development of events has come. The modern war acutely raised questions about the attitude to Russian culture. It highlighted the fact that the Russian government and the Russian propaganda acting in its interests preserved the Soviet (Russian trans-historical) type of consciousness among Russians. So, the Russian type of consciousness is, in fact, the Soviet type of consciousness. Therefore, the preservation of Russian cultural heritage is essentially the preservation of Soviet cultural heritage. Imperial markers in the form of monuments and street names still completely occupy the place of Ukrainian poets, artists, scientists and heroes. Therefore, in the conditions of Ukraine, decommunization and de-Russification are interrelated processes for the information security of the state.

Key words: information security, information war, information and psychological influence, decommunization, de-Russification, myth-making.

Актуальність проблеми. В загальнотеоретичному розумінні декомунізація є теоретична і практична діяльність, спрямована на відмову від комуністичних ідеалів, на усунення комуністичної ідеології з усіх сфер життя суспільства [1]. Разом із тим, сучасна війна гостро поставила питання про ставлення до російської культури. Рельєфно виявився той факт, що російська влада і діюча в її інтересах російська пропаганда зберігали у росіян радянський (російський трансісторичний) тип свідомості [2]. Отже, російський тип свідомості – це, по суті, радянський тип свідомості. Тому збереження російської культурної спадщини – це по суті збереження радянської культурної спадщини. Тому в умовах України декомунізація тісно пов'язана з дерусифікацією. Отже, запропонована стаття є актуальною.

Аналіз наукових джерел і публікацій. В українській науковій літературі проблеми декомунізації дослі-

джувалися вкрай обмежено. Обговорення йшли, переважно, на рівні експертів, публіцистів і громадськості. Не випадково, як повідомляє С. Грабовський, 13–14 травня в ряд наукових структур «зверху» надійшли директиви негайно – тобто в той же день – дати відповідь, наскільки обґрунтовані претензії до «законів про декомунізацію» в «листі 63-х» [3]. Це фактично означає, що до прийняття законів належного наукового аналізу не було. Професор Квебекського університету Канади Р. Сербин вважає, що «проблемою України є те, що за більш ніж 20 років сама українська еліта не зуміла правильно осмислити радянський період і не змогла передати це українському населенню, особливо дітям». В подальшому було видано монографію [4]. У цій монографії прозорливо ставилося питання про доцільність розширити декомунізацію, перетворивши на деколонізацію, ще краще – радикалізувати,

перетворивши на дерусифікацію. Але в цілому тенденція до виведення декомунізації поза рамки, накреслені законами від 09.04.2015, до її радикального перетворення на дерусифікацію, не здобула вирішальної підтримки ані влади, ані суспільства [4, с. 267]. Ці питання залишалися дискусійними навіть на початку лютого 2022 року [5]. Наразі прийшло усвідомлення необхідності саме такого розвитку подій.

Окремі питання декомунізації розглядалися співавторами у статті [6].

Мета роботи – обґрунтувати необхідність дерусифікації та деколонізації України як продовження декомунізації в контексті протидії антиукраїнським інформаційним війнам та в інтересах інформаційної безпеки країни.

Результати досліджень. Інформаційний вплив як такий існував завжди. Історично в якості перших інформаційних атак використовувалися міфи. Зокрема, в основу антиукраїнської російської пропаганди покладена міфологізація масової свідомості і її переведення на протилежну картину світу. Пропагандистські міфи створюють віртуальну реальність, у тенети якої потрапляють не тільки маси населення, але й його очільники [7, с. 92]. Французький філософ та літературознавець Ролан Барт (Roland Barthes) знаходить *подібність* між архаїчними та сучасними міфами ідеологічного характеру. Барт відносить міф до *деформованої, спотвореної* дійсності. Завдяки своїй природності, емоційності, сугестивності міф сприймається споживачем як система фактів. Відбувається перетворення сенсу у форму [8]. Барт також приходить до висновку, що сенс та напрямок діяльності міфу виявляється двоюким: з одного боку, він *спрямований на зміну реальності*, має на меті створити такий образ дійсності, який збігався б із ціннісними очікуваннями носіїв міфологічної свідомості; з іншого – міф надзвичайно «стурбований» приховуванням власної ідеологічності, тобто прагне зробити так, щоб його сприймали як щось природне, що само собою зрозуміле.

Французький філософ, соціолог і юрист Жак Елюль (Jacques Ellul) вважав, що умовою успішної пропаганди є наявність міфів та ідеологій. На його думку, ідеологія відрізняється від міфів у трьох аспектах. По-перше, міф перебуває *глибше у душі людини*, ідеологія з цього погляду більш поверхнева. По-друге, ідеологія – це набір ідей, міф є інтелектуально більш розпливчатим. По-третє, *міф сильніше активує*, ідеологія пасивніша (цит. за виданням [9, с. 77]). Тобто, основною функцією ідеологічної сторони міфу є те, що міф – це спосіб невидимого, але дуже потужного ідеологічного впливу на суспільство та створення системи цінностей на основі *нерідко хибних та перекручено осмислених фактів* [7].

Г. Почепцов звертає увагу, що виробництво символів на душу населення напевно було найвищим в СРСР. Радянський Союз освоював сакральний простір, як цілину або космос. Йому вдавалося перетворювати фізичну подію в сакральну, коли це було потрібно. Громадяни СРСР жили в цьому символічному, а не реальному світі, у них нібито було атрофовано індивідуальне мислення і розуміння, воно було замінено колективним, створеним інформаційним і віртуальним просторами [10].

Таким чином, міфи, в тому числі міфи радянського і пострадянського періоду, безпосередньо формують ідеологічний і психологічний стан людини, в тому числі пострадянської. Тому руйнування цих міфів в процесі декомунізації, декомунізації, дерусифікації означає подолання радянського і пострадянського ідеологічного впливу. Отже, ці процеси необхідно розглядати через призму інформаційно-психологічної війни. Артефакти комуністичного минулого (пам'ятники, топоніміка, героїка, свята) були покликани створювати міф про безальтернативність комуністичного розвитку, правильності «єдино вірного» вчення Маркса-Енгельса-Леніна-Сталіна, сакральності

рішень комуністичних вождів, зверхність російської культури над культурами інших народів, зокрема, української. Наприклад, український історик та письменник В. Кіпіані вважає, що пам'ятники Пушкіну є маркерами, яким Російська Імперія і СРСР маркували територію, де впроваджували свою владу.

Відомий радянський та американський скульптор Ернст Неізвестний наголошував: «Ленін не був дурнем, коли ... радянська влада здійснювала план монументальної пропаганди. Він намагався створити радянську міфологію, у чому був великим розумником. Ще до приходу Гітлера до влади було створено найпотужнішу, нехай диявольську, міфотворчість, що включає знаки, обряди, ходи, жести, вчинки» (цит. за статтею [6, с. 335]).

Ярина Ясиневиц, член ради Реанімаційного пакету реформ, вважає, що відмова від декомунізації, якби вона відбулася, несе загрозу використання пропаганди радянського тоталітарного режиму в сучасній політичній боротьбі і у воєнних діях. Це як маркер. Люди використовують комуністичні символи для того, щоб позначити, хто свої. У даному випадку позначання «хто свої» – це позначання ворога. Заборона присутності в публічному просторі тих символів означає питання безпеки, у тому числі безпеки нас і наших дітей на наших вулицях, у парках.

У цьому ж сенсі Г. Почепцов також зазначає, що гібридна війна проти України в її інформаційному варіанті також була покликана *активувати радянську ідентичність*, яка успішно відновлена і утримується Росією у себе. До речі, в рамках цієї ідентичності Росія ніяк не могла бути ворогом України, оскільки в ній Росія і Україна завжди подавалися як народи-брати. Тому в рамках України було виділено неправильний блок (фашисти, хунта), на який і був направлений удар пропаганди. Така ідеологічна модель дозволяє вибудувати пропаганду у вигляді захисту українського народу як «правильних» українців проти українців «неправильних» [2]. Зокрема, після виходу у світ статті президента РФ В. Путіна «Про історичну єдність росіян та українців» (12.07.2021) українські експерти звернули увагу на те, що цю статтю керівництво Міністерства оборони Росії включило як одну з обов'язкових тем для занять з російськими військовослужбовцями під час військово-політичної підготовки. «Російським військовим завжди промивали мізки імперською маячнею. А тепер ще й розкажуть, що українці – це насправді росіяни, яких захопили і не випускають до своїх «старших братів», що українців потрібно звільнити від поневолення Заходу та хунти» [11]. Так ідеологічні наративи перетворюються у силіви атаки.

У резолюції ПАРЄ № 1652 (2009) від 29.01.2009 підкреслюється, що для того, щоб дозволити окремим державам – членам Ради Європи покласти край суперечностям щодо свого недавнього минулого, Європа повинна однозначно відкинути і беззастережно засудити всі форми диктаторських режимів, такі як націонал-соціалізм, фашизм і *тоталітарний комунізм*. При цьому в резолюції Асамблея «вважає за необхідне» провести відмінність між військовими похованнями, з одного боку, і пам'ятниками перемоги, *зведеними для прославлення тоталітарних режимів або колишніх окупаційних сил* або, принаймні, сприймаються як такі більшістю населення, з іншого боку.

Так, за змістом польського закону про декомунізацію від 22.06.2017, *пам'ятники, які знаходяться у публічному просторі, не можуть увічнювати осіб, організації, події або дати, які символізують або в інший спосіб пропагують комунізм чи інший тоталітарний устрій. Такі пам'ятники підлягають демонтажу* [12]. Наприкінці жовтня 2022 року стало відомо, що у Польщі, на виконання вказаного Закону, одночасно демонтують чотири пам'ятники «вдячності Червоній армії». Під двома з цих пам'ятників взагалі не було поховань воїнів Червоної армії, під двома іншими первісно були поховання, але

в подальшому останки воїнів Червоної армії були експоновані та перенесені на відповідний цвинтар. Відсутність фактичних поховань воїнів відповідає, зокрема, резолюції ПАРЄ № 1652 (2009) від 29.01.2009.

У Латвії 23.06.2022 року набув чинності закон «Про заборону експонування та демонтаж об'єктів, що прославляють радянські та нацистські режими, на території Латвійської Республіки». Цей закон, зокрема, обумовлює термін та організацію процедури знесення пам'ятника у парку Перемоги у Ризі. Також закон делегував Кабінету міністрів складання списку інших подібних об'єктів на території країни, що підлягають знесенню. На виконання цього Закону Уряд Латвії підтримав демонтаж 69 пам'яток, що прославляють радянський і нацистський режими. Закон не дозволяє демонтаж меморіальних об'єктів, які розміщені на місцях поховання полеглих солдатів, що, зокрема, відповідає резолюції ПАРЄ № 1652 (2009) від 29.01.2009.

У дисертації [13] наголошується, що між пам'ятниками і суспільством постійно існує не завжди видимий зв'язок. Пам'ятники, будучи частиною історико-культурного середовища, в якій живе і розвивається людина як соціальна особистість, вже фактом свого фізичного існування впливають на її знання про минулу історію і культуру і тим самим – на формування її світогляду. Уже в далекій давнині влада прекрасно усвідомлювала велику емоційну силу ідеологічного впливу історичних реліквій і монументальних споруд на психіку і свідомість людей. На зорі цивілізації в ранніх державах історичні реліквії були оголошені святинами і використовувалися владою з метою згуртування суспільства навколо культивованих нею ідей. На монументальну пропаганду не шкодували коштів.

Таким чином, наявність пам'ятників тоталітарної доби антиукраїнського змісту гальмує звільнення від тоталітарної ідеології та перешкоджає зміцненню проукраїнської ідеології. Наприклад, викликає когнітивний дисонанс пам'ятник генералу М.Ф. Ватутіну у центрі Києва, який (генерал) масово використовував радянських воїнів як «гарматне м'ясо» і втопив у Дніпрі сотні тисяч нещодавньої української молоді при форсуванні Дніпра у 1943 році. Ці дії нічим не відрізняються від дій сучасних «вагнерівців» на Донбасі. Пам'ятник М.Ф. Ватутіну був демонтований тільки 09.02.2023 року в рамках законодавства про декомунізацію.

Аналогічно і з топонімічними назвами. Так, в публікації [14] сказано, що ім'я – це доля, значить, ім'я вулиці, на якій людина живе, в деякій мірі теж зумовлює її життя. Характерною в цьому сенсі є назва публікації «Народився на вулиці Леніна – *таким і будеш*». Як зазначає В. Пахолок, в політичному дискурсі використання топонімів традиційно виконує функцію ідеологічно навантажених знаків [15, с. 234]. На думку голови херсонської обласної організації Національної спілки краєзнавців О. Макієнка, назви вулиць впливають на свідомість населення: «Якщо нас постійно оточують назви, які асоціюються з міфологізованим минулим, це тяжіє над нашою свідомістю. Вулиці, названі на честь радянських ватажків, лише транслюють спотворене уявлення про наше минуле серед нового покоління. З часом треба вносити правки у топонімічний ландшафт» [5].

Слід мати на увазі, що формування і підтримка особливої ідеологізованої мови є ефективним засобом пропаганди, що дозволяє створити певну картину соціальної дійсності. Мова може бути використана для спотворення інформації в цілях контролю за свідомістю і поведінкою людей. Маніпулювання мовою стає найважливішим засобом впливу на суспільну свідомість [16, с. 8].

Необхідно також враховувати, що вчені в області нейролінгвістичного програмування довели вплив вимовлених слів і буквосполучень на психологічне самопочуття людини. Якщо одній людині весь час говорити «темно»,

а іншій – «світло», вони абсолютно по-різному будуть сприймати світ. Також і люди, що повторюють: «Я живу на вулиці Радісній» або «Мій будинок на вулиці Безіменній», будуть відчувати різні почуття [14].

Тому засилля ідеологічно та історично навантажених радянських і проросійських топонімічних назв в Україні, яка декларує демократичний розвиток і подолання радянського минулого, зумовило б збереження дуалізму в політичній культурі українців. Сприяти подоланню мовної спадщини тоталітарного минулого – значить сприяти звільненню людини від психологічної ролі гвинтика державної машини і радянсько-тоталітарної політичної системи.

Активним засобом інформаційно-психологічного впливу є культивування почуттів ностальгії за радянським минулим: радянське кіно, в тому числі про «Червону Армію» та «Велику Перемогу», радянські пісні та концерти, «радянську науку» тощо. Так, Т. Хітрова зазначає, що «ностальгування» є основною формою формування сучасного прорадянського/проросійського нарративу й головною комунікаційною технологією противників декомунізаційних законів [17, с. 64]. Я. Калакура вказує, що «ностальгію» за «советським проектом» всіляко підживлюють ідеологи «русского міра» та їх прислужки в Україні [18, с. 12]. Як наголосив проф. Р. Лемкін, «доки Україна зберігає свою національну єдність, доки її народ продовжує думати про себе як про українців і домагається незалежності, доти вона становить серйозну загрозу для самої суті советизму». Разом із тим, цю тезу необхідно розуміти і у зворотному напрямку: ностальгування за «советизмом» загрожує українському курсу на незалежність від імперського/російського дискурсу.

Як написав російський опозиційний громадський діяч О. Широпаєв про українську декомунізацію, – «це її гігантський крок від Росії в бік Європи. Україна неухильно виходить з поля смислового тяжіння Росії. Ментальна дистанція між т.зв. «братніми народами» різко збільшилася. У Росії і Україні *зникають загальні смисли*, якщо вони взагалі ще залишаються. Що б не робив Кремль, Україна для нього втрачена. Вона вже абсолютно несприйнятлива до традиційної російської імперської риторичі, що трактує Україну як частину Росії. Смисли т.зв. «русского міра» не монтуються з Україною, яка активно переналаштує, переналагоджує себе для подальшої інтеграції в Європу» [19].

В цьому сенсі Президент України В.О. Зеленський, виступаючи 17.02.2023 року перед учасниками і гостями 73-го Берлінського міжнародного кінофестивалю, абсолютно справедливо наголосив, що відмежування України від російської культурної спадщини – це фактично руйнування світоглядної Берлінської стіни. «Формально, – наголосив Президент, – стіна розділяла Західний і Східний Берлін. Вона розділяла вільний світ і тоталітарний. І мова не лише про державні кордони на карті. Стіна розділяла *різні світогляди*, філософії, *різні цінності*. Сьогодні таку ж стіну в Україні прагне побудувати Росія. Стіну між нами та Європою. Щоб відмежувати Україну *від власного вибору і власного майбутнього*. Стіною між свободою і рабством. Між правом на життя і ракетними обстрілами. Між розвитком і руїнами, які по собі лише Росія. Стіною між цивілізацією і тиранією».

Зазначені вище автори [2, 17, 19] тісно пов'язують відмежування української ідентичності від радянської ідентичності з відмежуванням української ідентичності від російської ідентичності. І це є об'єктивна необхідність, оскільки демократичні антирадянські нарративи – «розуміння свободи преси, свободи маніфестацій, людських прав і поваги – це все *чуже Росії*». На думку Г. Почепцова, збереження радянських цінностей, радянської матриці дозволяє користуватися цим вже зробленим надбанням, спиратися на всі радянські культурні результати, які про-

довжують у цьому випадку активно функціонувати у своїй другій іпостасі – не як художній, а як пропагандистський меседж. Тобто, віртуальний інструментарій підтримки різко розширюється [2]. А це, у свою чергу, означає, що дерусифікація як складова частина інформаційного протиборства у тій же мірі вкрай необхідна, як і декомунізація. Невипадково, на думку російського соціолога Лева Гудкова, із приходом В. Путіна до влади в Росії розпочався процес ресовєтизації. «Найважливіше – почалася критика реформ, західної демократії, на протипагу якій почали піднімати радянські символи, відроджувати міфи сталінської модернізації, перетворення країни на супердержаву та багато іншого», – говорить Гудков. У Росії радянські символи досі зустрічаються повсюдно – починаючи від національної символіки і пам'ятників, закінчуючи одягом і сувенірами для туристів – про відмову від символів СРСР сьогодні не йдеться. Архітектура радянських часів продовжує формувати образи російських міст, стаючи частиною культурної спадщини країни. Зокрема, нині у Росії встановлено близько ста пам'ятників Сталіну, багато з них з'явилися після 2005 року, останнє таке встановлення – лютий 2023 р. у Волгограді. У Москві таких пам'ятників не менше чотирьох. Також пам'ятники Сталіну можна знайти у Володимирі, Нижньому Новгороді, Сургуті та інших містах. Недавнє опитування Левада-центру показало, що якщо 20 років тому питання встановлення пам'ятника Сталіну викликало негативне ставлення більш ніж у третини росіян (36–37%), то зараз ідею такого пам'ятника готова підтримати майже половина населення. Опитування, проведене в 2019 році, показало історичний рекорд популярності Сталіна в новітній історії Росії. Тоді більше половини опитаних росіян розповіли про своє захоплення радянським вождем чи повагу до нього. Не змінюються у країні і назви вулиць та населених пунктів. Після хвилі перейменувань на початку 1990-х, коли на карті знову з'явилися Санкт-Петербург, Нижній Новгород і Єкатеринбург, а в московському та пітерському метро такі станції, як «Чисті пруди», «Охотний ряд» та «Сінна площа», прагнення повністю позбутися радянської топографії поступово згасло. Сьогодні у багатьох російських містах неважко знайти площу Революції чи вулицю Жовтня, а вулиці Леніна часто виявляються центральними [20]. Г. Почепцов, з посиланням на російського кінокритика Д. Дондурєя, констатує, що із приходом В. Путіна до влади в Росії російська влада не дозволила зняти жодного серіалу про «червоний» терор, насильне переселення народів, про жах ГУЛАГу, про масові доноси, розглад у паркомхах інтимних сімейних відносин або злочинність володіння іноземною валютою. На опитування «Левада-центру» «Як слід ставитись до своєї радянської історії?» 76% росіян відповіли, що «з гордістю» [2]. З початку російського вторгнення в Україну 24.02.2022 року популярність радянського минулого у прихильників захисту «русского міра» різко зростає.

Отже, російський тип свідомості – це, по суті, радянський тип свідомості. Тому збереження російської культурної спадщини – це по суті збереження радянської культурної спадщини.

Нав'язування Україні російських культурних маркерів має велике негативне значення у протидії не тільки віртуальним інформаційним, але й реальним «фізичним» війнам. Так, Г. Почепцов звертає увагу, що війна РФ за захоплення Криму, заворушення в Одесі, Харкові та Донбасі моделювалися не за ознакою свій/чужий, а за параметрами свій/свій. Квазівідсутність «чужого» у цих ситуаціях не давала можливості застосовувати силу у відповідь [2].

Російський опозиційний журналіст А. Бабченко звертає увагу, що російська культура є по суті так званою колоніальною культурою. Суть цього явища полягає лише в одному – витравлювати національну культуру і на її місце

насаджувати культуру метрополії. Саме таку роль грала російська культура по відношенню до України. У цьому плані, наголошує А. Бабченко, радянській колоніальній культурі не було рівних. Ви ніколи б у житті не дійшли до думки, що Булгаков – український письменник, якби не колоніальна культура в початковій та середній школі. На його місці було б 236 українських письменників та поетів, розстріляних радянською владою у на Соловках. Ми ніколи б в житті не дізналися, що жити не можемо без Толстого, Достоевського і Пушкіна, якби не колоніальна культура.

Згаданий вище український історик та письменник В. Кіпіані також *впевнений, що імперські маркери у вигляді пам'ятників та назв вулиць досі тотально посідають місце українських поетів, художників, учених та героїв війн і визвольних змагань*. «Аборигени» мали відчувати свою нижчість перед великою імперською культурою. Єдина причина, чому Пушкін там стояв, – він «руський». Тому що «ми можемо це зробити, а ви – мусите терпіти»: такою була колоніальна політика не тільки Російської імперії, а й Британської чи Французької. Це об'єктивна річ. Є тисячі світових поетів, митців, яких немає на культурних наших мапах, а Лермонтов є. Чому? Тому що він – росіянин. Це – єдина причина. Це неправильно. Чому немає Гейне, Шиллера, Овідія, Платона? Тому що вони – не росіяни. В Києві є вулиця Маміна-Сибіряка. Чому?! Це навіть не першорядний письменник. Якщо Толстой, Достоевський – все-таки світові культурні персони, то таких письменників, як Мамін-Сибіряк, у нас тисяч двадцять. Характерною є (була) історія з вулицею Мазепи в Києві. Фактично під тиском Московського патріархату її частину зробили Лаврською, щоб юридична адреса монастиря Московського патріархату була не Мазепи. Лаврська – дуже красива назва, але вона з'явилася як прогіб київської влади перед Москвою, перед її церковною армією на Печерську.

Як зазначають у Міністерстві культури та інформації України, *Кремль використовує культуру як пропагандистське знаряддя за прикладом фашистів*. Зокрема, міський голова Одеси Геннадій Труханов у червні 2022 року заявив: *«Одеса зазнала своїх втрат у цій війні. І ми не хочемо мати нічого спільного з державою, яка сьогодні намагається стерти наше місто, нашу країну з лиця землі. Зокрема, йдеться про назви вулиць, ніяк не пов'язані з історією Одеси!»*. Очільник міста вважає за потрібне перейменувати такі одеські вулиці, як Новомосковська, Бородінська, Курська, Воронежська, Чапаєва та інші. *Одеса – не єдиний приклад. У Миколаєві та Тернополі місцева влада вже прибрала з публічного простору пам'ятники Пушкіну, у Полтаві демонтували сім монументів діячам СРСР та Росії, зокрема письменнику Горькому. У Києві запустили процес перейменування вулиць та станцій метро, пов'язаних із російською історією та культурою* [21].

У листопаді 2022 року стало відомо, що один з двох пам'ятників Пушкіну демонтували у Чернівцях. Другий обіцяють знести незабаром.

Цікавою в негативному сенсі є історія перейменування однієї з центральних і найвідоміших вулиць міста Києва – Московської. *Наявність такої вулиці у Києві спроможна вестити будь-кого з українців, кому це стає відоме, у стан когнітивного дисонансу – у центрі столиці України зберігається вулиця на честь столиці держави, яка веде війну на фронті і обстрілює ракетами населення в тилу за командами з тієї ж столиці – Москви. Ця вулиця була перейменована лише на сьомий місяць великої війни – тільки 08 вересня 2022 року (на вулицю Князів Острозьких)*. Тобто, вулиця з назвою «Московська» «пережила» навіть безпосередню військову атаку на Київ у лютому-березні 2022 року.

Як зазначається у публікації [21], після 2015 року, коли було ухвалено відповідне законодавство, Україна взяла курс на декомунізацію та відмежування культурної спадщини тоталітарного режиму. Ревізії, як їх називають

фахівці, російських імперських маркерів на національному рівні в Україні не відбувалося. Водночас, як зазначає Міністр культури і інформаційної політики О. Ткаченко, таких маркерів, на думку Ткаченка, в Україні залишилося чимало: «Навряд чи в якійсь європейській країні ви побачите сотні вулиць Пушкіна. Звичайно, вони мають бути тільки там, де це доречно».

Соціологічні опитування свідчать, що перейменування вулиць із російськими назвами українці хочуть ще більше, ніж їхньої декомунізації. Так, 73% українців позитивно ставляться до ідеї перейменування вулиць в Україні, що містять російські назви, 9% ставиться до цього негативно, а 17% – нейтрально. У той же час перейменування вулиць, що «містять радянські назви», підтримує 66% респондентів, 11% виступають проти цього, а 22% ставляться до цієї ідеї нейтрально.

Як зазначає проф. В.Ю. Богданович, найпотужнішим впливом на забезпечення воєнної безпеки України є інформаційний [22, с. 47]. Єдиним інструментарієм перекриття інформаційних та віртуальних меседжів стає цензура. Але в сучасному, наднасиченому зв'язністю світі це зробити дуже важко. Іншим варіантом є власний сильний інформаційний та віртуальний продукт, який *виступає у ролі захисту від чужих вторгнень*. Останні все одно будуть, але у разі власного продукту вони не одержують того відгуку, який чекає противник [2].

Однак, якщо канали поширення ЗМІ, особливо електронних, перекрити непросто, то зменшити, аж до повної ліквідації, наявність матеріальних артефактів можливо і необхідно. Отже, дерусифікацію, як і декомунізацію, необхідно розглядати через призму інформаційно-психологічної війни. Проімперські і проросійські артефакти (пам'ятники, топоніміка, героїка, святá) покликані створювати міф про велич російської культури, її зверхність по відношенню української культури безальтернативність споживанні антиукраїнських міфів та символів.

Говорячи, зокрема, про святá, слід зазначити, що, наприклад, головний образ новорічних свят – так званий «Дід Мороз – також радянсько-російська традиція, яка була нав'язана Україні більшовицькою владою у 30-ті роки ХХ ст. на основі російських казок. Отже, у цьому випадку чужі традиції прямо є взаємопов'язані російсько-радянські. Натомість українській духовній традиції більш притаманні «святі» діди європейського походження: Святий Миколай, Санта-Клаус тощо. Так, російська дослідниця образів Діда Мороза і Снігуроньки Олена Душечкіна визнає [23], що навіть у дореволюційній Росії при зображенні західних ялинок використовувався тільки Санта Клаус (відомі зображення 1914 року). Аналога імені «Дід Мороз» немає в жодного західного ялинкового персонажа, хоча сама ялинка як атрибут новорічних свят прийшла із Заходу. Тобто, є усі підстави, в контексті декомунізації і дерусифікації, відмовлятися від чужих, нав'язаних «святкових» образів в публічних святкуваннях. Зокрема, під час публічного святкування у Львові ще у грудні 2012 року «побилися» Дід Мороз і Святий Миколай. «[Переміг] Святий Миколай. «Таким чином у Львові показали, що Діди Морози – це не українська традиція, а нав'язана нам радянською епохою, – каже Христина Тузьяк, співорганізатор акції. – До українських дітей приходять Святий Миколай 19 грудня і приносить подарунки не під ялинку, а під подушку». Із розпадом Радянського Союзу в колишніх соціалістичних країнах розпочалось відродження місцевих різдвяних традицій і витіснення Діда Мороза як пережитку радянської доби.

Отже, з урахуванням викладеного, з метою забезпечення інформаційної безпеки, вся проросійська спадщина на території України (пам'ятники, географічні назви, назви вулиць, публічні святá) повинна бути прибранна з публічного простору. Наголос на забезпеченні безпеки робить і відомий український філософ Я. Грицак:

«...відмінюючи російську культуру, ми, у першу чергу, вирішимо питання власної безпеки. Звичайно, без втрат при цьому не обійдеться» [24]. При цьому мова повинна йти не обов'язково про фізичне знищення: деякі пам'ятники слід передавати на зберігання у музеї; деякі назви вулиць, найменш токсичні, зберігати, але переносити ці назви на периферію міст.

Щодо ставлення до російської культури висловився також Я. Грицак [24]. Найкращу відповідь, вважає Я. Грицак, щодо цінності та «величі» російської культури надав Олександр Невзоров. Останній наголосив, що саме поняття «культури» протилежне до поняття «варварства». Завдання культури – перебороти найгірші людські інстинкти. Якщо культура цього завдання не виконує, вона заслуговує на відмову від неї. Це, власне те, що сталося з російською культурою. Доля Бучі та інших українських міст і сіл показує, що російська культура провалила свій головний тест – тест на людяність. І провина в цьому лежить не лише на Путіні, але й на ній самій.

Міністр культури Литви Симонас Кайріс сказав, що під час війни в Україні «треба відпочити» від творів російської культури. Здавалося б, задається питанням Кайріс, чим «Лускунчик» пов'язаний із пропагандою? Кайріс наголошує, що пов'язаний більше, ніж ми думаємо. За його словами, минулого року президент РФ Путін підписав указ про гуманітарну політику у зарубіжних країнах. «У цій концепції названо всі імена, які мають велике значення для історії культури, там чітко названо всі імена, як той же Чайковський і т.д. Що ці творці – та база, та опора, на якій стоїть «російський світ»», – помітив Кайріс.

Міністр погоджується з тим, що таке рішення нечесне, оскільки твори деяких російських класиків є більш цінними, ніж та функція, якою їх наділяє російська пропаганда. «Але, розуміючи, що культуру використовують як зброю, ми повинні мати цей імунітет. Я вірю в зрілість нашого суспільства і сектору культури, на нас не нападуть у ментальному плані», – сказав Кайріс.

Як бути з російською культурою, за його словами, чудово пояснила письменниця Крістіна Сабалаяускайте. «Вона говорила про «карантин великих класиків», Чайковського та інших. Однак ми не говоримо про те, що треба витирати ноти, рвати, палити книги», – сказав Кайріс.

На аналогічній думці наголошує і Я. Грицак, який зауважив, що, забравши імена Чехова чи Толстого з назв українських вулиць, ми не збираємося палити їхні книжки на вуличних стосах. Просто ці імена повернуться туди, де їм належить бути – на книжкові полиці. Там, де є імена Шекспіра, Сервантеса та Камю. І їхня живучість буде визначатися тим, як часто ми будемо сягати до цієї полиці за їхніми творами. Ми не маємо потреби знищувати російську культуру в Україні. Ми просто хочемо, щоб в Україні вона функціонувала так само як англійська, німецька, французька та інші нормальні культури. І щоб цінність митців визначалася не їхнім походженням, а тим, наскільки їхні твори допомагають нам залишатися людьми. Особливо за найтяжчих випробувань, які випадають на нашу долю [24].

Висновки. За наслідками виконаного дослідження автори роблять наступні висновки.

1. Дискусія про «декомунізацію» – це не про свободу слова та право на самовираження. Декомунізацію необхідно розглядати через призму інформаційної війни. Ключовим інструментом інформаційної війни є інформаційно-психологічний вплив, який може викликати зрушення в цінностях, життєвих позиціях, орієнтації особистості. Такі зміни зумовлюють прояви девіантної антисоціальної поведінки і становлять небезпеку вже для суспільства і держави. Артефакти комуністичного минулого (пам'ятники, топоніміка, героїка, святá) були покликані створювати міф про безальтернативність комуністичного розвитку, правильності «єдино вірного» вчення

Маркса-Енгельса-Леніна-Сталіна, сакральності рішень комуністичних вождів, зверхність російської культури над культурами інших народів, зокрема, української. А з нього (міфу) вже слідували необхідні соціальні установки, правила поведінки і обряди, норми моралі. Громадяни СРСР жили в цьому символічному, а не реальному світі, у них нібито було атрофовані індивідуальне мислення і розуміння, воно було замінене колективним, створеним інформаційним і віртуальним просторами. Засилля ідеологічно навантажених радянських топонімічних назв в Україні, яка декларує демократичний розвиток і подолання радянського минулого, зумовило б збереження дуалізму в політичній культурі українців.

2. З проблемою декомунізації тісно пов'язана необхідність дерусифікації. Російська влада і діюча в її інтересах російська пропаганда зберігали у росіян радянський (російський трансісторичний) тип свідомості. Отже, російський тип свідомості – це, по суті, радянський тип свідомості. Тому збереження російської культурної спадщини – це по суті збереження радянської культурної спадщини. Із приходом Путіна до влади в Росії розпочався

процес ресоветизації. Про відмову від символів СРСР сьогодні не йдеться. Відмежування чужого інформаційного продукту від власного завжди виступає чинником захисту *від чужих вторгнень*, що викликає необхідність обмеження чужих інформаційних впливів. Однак, якщо канали поширення ЗМІ, особливо електронних, переkritи не просто, то зменшити, аж до повної ліквідації, наявність матеріальних артефактів можливо і необхідно. Отже, дерусифікацію, як і декомунізацію, необхідно розглядати через призму інформаційно-психологічної війни. Проймперські і проросійські артефакти (пам'ятники, топоніміка, героїка, свята) покликані створювати міф про велич російської культури, її зверхність по відношенню української культури безальтернативність споживанні антиукраїнських міфів та символів. Відмінюючи російську культуру у публічному просторі, ми, у першу чергу, вирішуємо питання власної безпеки. Тому, з метою забезпечення інформаційної безпеки, вся проросійська спадщина на території України (пам'ятники, географічні назви, назви вулиць) повинна бути прибрана з публічного простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Яценко Н.Е. Толковый словарь обществоведческих терминов. Санкт-Петербург. Лань, 1999. 524 с.
2. Почепцов Г. Гибридно-информационная война: основные характеристики. *MediaSapiens*. 03.04.2016. URL: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/16826/2016-06-19-gibridno-informatsionnaya-voyna-osnovnye-kharakteristiki/>
3. Грабовський С. Оберштурмбаннфюрер Путін і «законо про декомунізацію». *День*. 15.05.2015. URL: <https://m.day.kyiv.ua/blog/polityka/obershturmbannfyurer-putin-i-zakony-pro-dekomunizatsiyu>
4. Гриценко О.А. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище. Київ. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України; Інститут культурології НАМ України, 2019. 320 с.
5. Янковський О. Декомунізація, деколонізація і вулиця Московська: як це відбувається на півдні України. *Радіо Свобода*. 11.02.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovyya-dekomunizatsiya-pivdnya-ukrayiny/31699048.html>
6. Юринець Ю.Л., Сопілко І.М., Белкін Л.М. Декомунізація в контексті інформаційної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал. Електронне наукове фахове видання*. 2020. № 8. С. 333–337.
7. Белкін Л.М., Юринець Ю.Л., Сопілко І.М., Белкін М.Л. Дослідження методів антиукраїнської російської пропаганди в інформаційних війнах проти України. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія «Юридичний вісник. Повітряне і космічне право»*. 2022. № 3 (64). С. 87–94.
8. Екімова О.В., Курочкина Л.Я. Мифотворчество: особенности проявления в системе современных ценностей. *Вестник Воронежского государственного технического университета*. № 7 (том 5), 2009. С. 36–38.
9. Почепцов Г.Г. Пропаганда 2.0. Харьков. Фолио, 2018. 796 с.
10. Почепцов Г. Государственный контроль сакрального: от пространства и времени до коммуникаций. *MediaSapiens*. 03.04.2016. URL: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/16362/2016-04-03-gosudarstvennyi-kontrol-sakralnogo-ot-prostranstva-i-vremeni-do-kommunikatsii/>
11. Демченко О. Як російські силовики втілюють у життя статтю Путіна про загарбання України. *LB.ua*. 20.07.2021 URL: https://lb.ua/world/2021/07/20/489692_yak_rosiyski_siloviki_vtilyuyut.html
12. Михайлова О. Декомунізація по-польськи: чим ініціативи у сусідній країні відрізняються від українських. *Європейська правда*. 21.07.2017. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2017/07/21/7068788/>
13. Кулемзин А.М. Охрана памятников в России как историко-культурное явление: дис... д-ра культурол. наук. Томск, 2001. 403 с. URL: <http://www.dissertcat.com/content/okhrana-pamyatnikov-v-rossii-kak-istoriko-kulturnoe-yavlenie>
14. Идрисова А. Родился на улице Ленина – таким и будешь. *Симбирский курьер*. 17.03.2001. № 38-39. URL: <http://sm-k.narod.ru/archives/2001/mar/38-39/16.htm>
15. Пахолок В.М. Декомунізація топонімів у стратегії формування політичних цінностей та зміцненні гуманітарної безпеки України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2020. Вип. 87. С. 233–243.
16. Купина Н.А. Тоталитарный Язык: словарь и речевые реакции. 2-е изд., испр. и доп. Екатеринбург. Изд-во Урал. Ун-та, 2015. 143 с.
17. Хітрова Т. «Декомунізація» як риторичний дискурс та джерело формування амбівалентних смислів у сучасному інформаційному просторі України. *Образ*. 2015. Вип. 3. С. 60–67.
18. Калакура Я.С. Пострадянське архівознавство в Україні: декомунізація і тенденції розвитку. *Сумський історико-архівний журнал*. 2016. № 26. С. 5-15.
19. Широпаев А. Украина: Сталин = Гитлер. *Volnodum*. 12.04.2015. URL: <https://volnodum.livejournal.com/1270657.html>
20. Корниенко М. Советское или российское? Как символы СССР стали частью современной России. *Русская служба Би-би-си*. 06.11.2021. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-59167195>
21. Ржеутская Л. Без улиц Пушкина: в Украине убирают «имперские маркеры». *DW*. 15.06.2022. URL: <https://www.dw.com/ru/bez-ulic-pushkina-kak-v-ukraine-izbavljajutsja-ot-imperskih-markerov/a-62140111>
22. Богданович В.Ю., Ворочич Б.О., Марко Є.І. Інформаційна безпека як основа воєнної безпеки держави та суспільства. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2018. № 3. С. 44–48.
23. Душечкина Е. Дед Мороз и Снегурочка. *Отечественные записки*. 2003. № 1 (10). URL: <https://strana-oz.ru/2003/1/ded-moroz-i-snegurochka>
24. Грицак Я. Про російську культуру в Україні. *НВ*. 30.04.2022. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/yaroslav-gricak-pro-vidminu-rosiyskoji-kulturi-v-ukrajini-novini-ukrajini-50237652.html>